

4. US DE LES CONSONANTS

4.1. LES LLETRES B I P

La lletra *b* representa el sò bilabial oclusiu sonor [b] i la seua variant fricativa [β]. En general, el fonema [b] només té una realització oclusiva quan va precedit per una pausa, una consonant nassal o una atra oclusiva (*bellea, ambient, fútbol*). En la majoria dels demés casos, com en *fiable, obrir, acabar*, este fonema presenta l'alòfon [β], si be hi ha una tendència en certs parlars a mantindre la realització oclusiva també en algunes d'eixes situacions; especialment, si pronuncien la [v] labiodental.

La lletra *p* representa el sò bilabial oclusiu sort [p]: *pou, trespol, aplegar, cap*.

La distinció entre [b] i [p] no sol presentar problemes, a excepció de quan compareixen en posició final de sílaba en interior de paraula. En este cas, el fonema [b] davant d'una consonant sorda (com en *dissabte, dubtar, absolut*) tendix a ensordir-se en [p], mentres que el fonema [p] davant d'una consonant sonora (com en *apnea, capdal, capdavall, capbreu*) tendix a sonoritzar-se en [b]. Estos alòfons no tenen reflex en la grafia, que segueix en tot cas criteris etimològics, els més importants dels quals són els següents:

- En inici de paraula escrivim en *b* els prefixos *ab-, abs-, ob-, sub-, subs-*: *absència, abdicar, abstinència, abstraure, obturar, obtindre, obstruir, obstaculisar, subdivisió, subvertir, substantiu, subscriure*. També escrivim en *b* certes paraules com *àbsit, dissabte, dubte, hebdomadari, sobte, subtil* i els seus derivats.
- Fòra dels casos anteriors, s'escriu generalment *p* davant de les lletres *c, n, i t*: *apnea, apte, concepte, egipci, Egipte, hipnosis, opció, optar, optimisme, recepta, repte*³³...
- Escrivim també en *p* la sílaba *cap-* en inici de paraula: *capçal, capdal, capdavall, captiu...* incloent el topònim *Capdet*.

En final de paraula, l'ensordiment de [b] en [p] és sistemàtic i està amplament documentat i consolidat en la tradició gràfica valenciana des de temps antics.

Per això, escriurem sempre *p* i no *b* a final de paraula, inclús si els derivats dels tèrmenes en qüestió porten *b*: *glop, camp, serp, llop (lloba), verp (verbal), sap (saber), cap (cabut), adop (adobar), corp (encorbar), àrap (aràbic), xenòfop (xenofòbia), cup (cúbic), superp (supèrbia)*. Els plurals de totes les paraules acabades en *p* mantenen la mateixa grafia i pronunciació: *glops, llops, verps, serps, àraps...*

Com a excepcions, s'escriu en *b* la preposició arcaica *ab* i els préstams anglesos *club* i *web*.

4.2. LES LLETRES B I V

La lletra *v* representa el sò el labiodental fricatiu sonor [v], front al sò bilabial oclusiu sonor [b] de la lletra *b*. Com representen dos sons diferents, la distribució i l'ús d'estos dos grafemes no hauria de presentar en principi cap problema. No obstant, en el valencià central i el més septentrional el fonema [v] se confon en [b]; per això oferim les següents regles per als parlants que confonen abdos sons:

³³ Deu notar-se que en algunes paraules, com *escultor, escritor*, la *p* llatina originària (*sculptor, scriptōre*) desaparegué de la llengua parlada i tampoc té ya reflex en l'escriptura.

4.2.1. Escritura de B

- a) Darrere de *m*: *tombar, embafar, umbràcul, embenar*. Com a excepció s'esciu *v* darrere del prefix *circum-* (*circumvalació, circumvolució*), i en paraules d'orige cult o estranger com *duumvir, triumvir* o *tramvia*.
- b) Davant de *l* i *r*, formant grup tautosilàbic, és dir, una mateixa sílaba: *blau, cable, bròfec, cabra*.
- c) Quan alterna en *p* en atres paraules de la mateixa família lèxica: *adobar-adop; calba-calp; verbal-verp; cabre-cap, encorbar-corp...*
- d) No obstant, ha de precisar-se que quan dos paraules de la mateixa família han seguit tractaments diferents –una, l'evolució fonètica patrimonial, i l'atra, un tractament cult– un membre del par pot portar *v* i l'atre *b*: *cervell / cerebral, cerebel, calba / calvície, escrivà / escriba, llavi / labial, corba / curvatura*.

4.2.2. Escritura de V

- a) En les terminacions del pretèrit imperfecte d'indicatiu dels verps del primer grup (acabats en *-ar*): *torcava, torcaves, torcava, torcàvem, torcàveu, torcaven*.
- b) Quan alterna en *u* en atres paraules de la mateixa família lèxica: *nou-nova; viure-vivim; escriure-escrivim*.
- c) Darrere de *n*: *canviar, convidar, enverinar, involucrar*.
- d) Darrere dels prefixos *ad-, sub-, trans- / tra-*: *advertir, advocat, subvenció, subvertir, transvers, transversal, travestir, travessa*.
- e) En les formes del verp *haver* (o *haure*) quan presenten el sò de [v]: *havem, haveu, havia, havies...*
- f) Encara que en general sol haver entre les distintes llengües una coincidència alta en la distribució entre *b* i *v*, considerem convenient eixemplificar ací algunes de les principals paraules que poden presentar divergències en les llengües pròximes:

<i>abortar</i>	<i>biga</i>
<i>advocat</i>	<i>bolcar</i>
<i>alcova</i>	<i>bovo</i>
<i>algaravia</i>	<i>buit</i>
<i>almadrava</i>	<i>calba (de calp)</i>
<i>araval, raval</i>	<i>canvi, canviar</i>
<i>arrebatar</i>	<i>caravela</i>
<i>arrova</i>	<i>cascavell</i>
<i>avet</i>	<i>cavalcar</i>
<i>avorrir, avorrit, avorriment</i>	<i>cavalcata</i>
<i>baf</i>	<i>cavall</i>
<i>baina</i>	<i>cervell</i>
<i>barruga</i>	<i>civada</i>
<i>bava</i>	<i>comboi, comboyar</i>
<i>vena</i> (“tira de fil”, pero <i>vena</i> =”vas sanguíneu”)	<i>corba, corbat, corp</i>
<i>besllumenar</i>	<i>Córdoba, cordovés</i>
	<i>covart</i>

<i>debanar</i>	<i>mòvil</i>
<i>desimbolt</i>	<i>núvol</i>
<i>embolicar</i>	<i>pabelló</i>
<i>envestir</i>	<i>prova, provar</i>
<i>esvarar</i>	<i>rave</i>
<i>escrivà</i>	<i>rebentar</i>
<i>espavilar, espavilat</i>	<i>rebolcar</i>
<i>Esteve</i>	<i>sabi</i>
<i>esvelt</i>	<i>sivella</i>
<i>fava</i>	<i>taverna</i>
<i>gavaig</i>	<i>trava, travar</i>
<i>Gavarda</i> (poble de la Ribera)	<i>trébol</i>
<i>gavardina</i>	<i>vaixell</i>
<i>gleva</i>	<i>varó</i>
<i>govern, governar</i>	<i>vasc</i>
<i>gravar, gravació, gravador</i>	<i>verbena</i>
<i>Havana</i> (capital de Cuba)	<i>vermell</i>
<i>haver</i>	<i>verniç</i>
<i>llavi</i>	<i>vogar</i>

4.3. LES LLETRES D I T

La lletra *d* representa el sò dental oclusiu sonor [d] i la seua variant fricativa [ð]. El fonema [d] té una realització oclusiva quan va precedit per una pausa, una consonant nassal, una lateral o una altra oclusiva (*dent, tendir, entendre, alcalde, anècdota*). En la majoria dels demés casos, com en *cadena, òrdens, lladre*, este fonema presenta l'alòfon [ð].

La lletra *t*, per la seua banda, representa el sò interdental oclusiu sort [t]: *tocar, bota, set*.

La distinció entre [d] i [t] no sol tampoc presentar problemes, a excepció de quan compareixen en posició final de sílaba en interior de paraula. En este cas, el fonema [d] davant d'una consonant sorda (com en *adquisició, adscriure*) tendix a ensordir-se en [t], mentres que el fonema [t] davant d'una consonant sonora (com en *atles, atleta, atmòsfera, logaritme, ètnic, dotze, aritmètic*) tendix a sonoritzar-se en [d]. Estos alòfons no tenen reflex en la grafia, que segueix en tot cas criteris etimològics.

Bona part dels dubtes se resolen tenint en conte que escriurem sempre en *d* el prefix llatí *ad*: *adjudicar, admirar, admetre, advertir*, i que no s'ha de confondre este prefix en el començament en *at-* d'unes atres paraules d'orige grec: *atles, atlàntic, atlètic, atleta, atmòsfera...*

En final de paraula, l'ensordiment de [d] en [t] és sistemàtic i està amplament documentat i consolidat en la tradició gràfica valenciana des de temps antics. Per això, escriurem sempre *t* i no *d* a final de paraula, inclús si els derivats dels tèrmins en qüestió porten *d*: *gat, clot, ret, sabut (sabuda), vert (verda), àrit (àrida), nebot (neboda), salut (saludar), pot (poder), fret (freda), Madrit, Davit, latitut, virtut...* Els plurals dels substantius i els plurals masculins dels adjectius i participis acabats en *t* mantenen la mateixa pronunciació i grafia: *gats, clots, rets, verts, àrits, frets...*

En els acabaments *-ada, -ades, -adet, -adeta* (com *vesprada, acabades, cremadet, paradeta*), la *d*, antigament fricativa [ð] en una articulació molt relaxada, s'elidix en la pràctica totalitat del domini llingüístic valencià i és, per tant, muda en valencià estàndart: [vesprá, akaβáes, kremaét, paraéta], si

be es manté en l'escritura per etimologia³⁴. En uns atres casos de *d* intervocàlica, l'emudiment no és tan generalisat.

Per últim, convé recordar que el fonema [t] té, en certs parlars, una tendència no normativa a emudir-se a final de paraula darrere de [n] o [l], en paraules com *pont* o *molt*. Est emudiment ha d'evitar-se en un us estàndart de la llengua.

4.4. LA REPRESENTACIÓ DELS SONS [g] I [k]

El sò velar oclusiu sonor [g] i la seua variant fricativa [ɣ] se representa per les grafies *g* i *gu*. El sò velar oclusiu sort [k] se representa per les grafies *c*, *q*, *qu* i *k*.

El fonema [g] només té, en general, una realisació oclusiva quan va precedit per una pausa, una consonant nassal o una atra oclusiva (*guanyar*, *angoixa*, *capgròs*). En la majoria dels demés casos, com en *jugador*, *agulla*, *folga*, *aigua*, *negre*, *orgue*, este fonema presenta l'alòfon [ɣ], que en pronunciacions relaxades pot arribar a elidir-se en algun cas quan la *g* és intervocàlica.

En general, el sò [g]:

- Se representa per la lletra *g* davant de *a*, *o*, *u*, o quan va seguida de líquida (*l*, *r*): *gat*, *afalagar*, *got*, *gust*, *agost*; *grau*, *glop*, *rogle*.
- Se representa pel dígraf *gu* davant de *e*, *i*: *guerra*, *guitarra*, *esguellar*, *esguitar*.
- Quan s'haja de pronúnciar una *u*, situada entre *g* i vocal palatal *e/i*, portarà dièresis (*gü*): *següent*, *ungüent*, *llingüiste*, *paraigües*.

En general, el sò [k]:

- Se representa per la lletra *c* davant de *a*, *o*, *u*, o quan va seguida de líquida (*l*, *r*): *caure*, *coure*, *culpar*, *incapaç*, *acollar*, *inculpar*; *clau*, *cloixir*, *inclòs*, *malcregut*.
- Se representa pel dígraf *qu* davant de *e*, *i*: *quet*, *querol*, *queixa*, *quixal*, *químic*.
- Se representa per *q* davant de diftonc creixent (*ua*, *üe*, *uo*): *qua-dro*, *qua-tre*, *a-de-qua*, *frequient*, *pas-qües*, *a-quós*, *quo-ta*. Observem que en el cas del diftonc *üe* hem de posar dièresis damunt de la *u*, per a que esta vocal sone.
- Se representa per *c* quan va davant de *u* + *a/e/i/o* en grup heterosilàbic, és dir, quan la *u* que segueix a [k] no forma diftonc en la vocal següent: *i-nò-cu-a*, *e-va-cu-a*, *cons-pí-cu-es*, *pro-mis-cu-ï-tat*, *va-cu-o-la*.
- En el cas de sò [k] més un diftonc *ui*, hem de recórrer a l'etimologia. S'escriuen en *q* *aqüícola*, *aqüífer*, *aqüicultura*, *iniquïtat*, *obliquïtat*, *propinquïtat*, *siliqüiforme*, *ubiquïtat* i derivats, mentres que els demés casos s'escriuen en *c*: *cuidar*, *cuina*, *cuiro*, *cuit*, *circuit*, *cuixa*...³⁵ Observem que en el cas de *qüi* hem de posar dièresis damunt de la *u*, per a que esta vocal sone.

Ha de notar-se que en certs derivats de paraules que porten *q* (com *inicu*, de *iniquïtat*; *oblicu*, de *obliquïtat*, i *propincu* de *propinquïtat*) ha d'usar-se la *c*, d'acort en la regla general, davant de *u*, mantenint-se la *q* per al restant de la família, davant de diftonc (*obliqua*, *iniquies*, etc.)

³⁴ Deu senyalar-se, no obstant, que en paraules bisilábiques com *fada* o *grada* no es produïx dit emudiment.

³⁵ El diftonc *ui* darrere de *q* és sempre creixent. Darrere de *c*, és sempre decreixent en certs parlars, pero en la major part del domini llingüístic valencià pot ser decreixent en uns casos (*cuixa*) i creixent en la majoria (*bescuit*, *cuina*...). Veja's el capítol 2, Agrupació silàbica.

g) Se representa per *k* en algunes paraules que provenen de llengües no romàniques: *kayak*, *kendo*, *kipà*, *koala*, *kuwaití*.

h) En final de paraula, l'ensordiment de [g] en [k] és sistemàtic i està amplament documentat en la tradició gràfica valenciana des d'èpoques antigues. Per això escriurem sempre *c* i no *g*, inclús si els derivats o la flexió femenina dels tèrmins en qüestió porten *g*: *blanc*, *marc*, *groc* (*groga*), *amic* (*amiga*), *gallec* (*gallega*), *sanc* (*sangonós*), *fanc* (*fangar*), *demagoc* (*demagoga*), *mac* (*maga*), *pròdic* (*pròdiga*), *castic* (*castigar*). Els plurals del substantius i els masculins plurals dels adjectius acabats en *c* mantenen la lletra: *grocs*, *amics*, *gallecs*...

S'exceptuen només alguns préstams d'unes atres llengües, com *gag*, *gulag*, *tuareg*, *buldog*.

i) En la tradició escrita valenciana, el sò [k] en posició final de paraula se representava antigament per mig del dígraf *ch*. Actualment conservem est us tradicional només en els topònims i els llinages: *Alberich*, *Albuixech*, *Bosch*, *Lluch*, *Doménech*, *Bosch*, *March*. En conseqüència, en estos tèrmins la pronunciació de *-ch* final sempre és [k].

Respecte a la diferenciació entre [g] i [k], només pot existir algun dubte en interior de paraula i posició final de sílaba, lloc en el qual el sò [k] tendix a la sonorització en [g] si va seguit de consonant sonora (*anècdota*, *tècnic*). En estos casos l'ortografia es guia per l'etimologia, d'acort en les següents regles bàsiques:

- a) En interior de paraula, s'escriu *c* davant de *c*, *s*, *t*, *z*: *acció*, *accent*, *sacsó*, *dacsa*, *facsimil*, *sector*, *actuar*, *pacte*, *eczema*.
- b) En interior de paraula, davant de *d*, *m*, *n* escriurem *g* o *c*, en funció de l'etimologia, donant lloc, be als grups *gd* (*amígdala*, *magnífic*, *esmaragda*), *gm* (*dogma*, *segmentar*, *magma*), *gn* (*benigne*, *ignorant*), be als grups *cd* (*anècdota*, *sinécdoque*), *cm* (*dracma*, *acmeit*), *cn* (*tècnic*, *aràcnit*, *icnografia*), presents uns i atres majoritàriament en cultismes, semicultismes o paraules d'orige estranger.

4.5. US DE LES GRAFIES *S*, *SS*, *C* I *Ç* PER A REPRESENTAR EL SÒ [s]

4.5.1. Generalitats

El sò [s], alveolar fricatiu sort, se representa en valencià per quatre grafies, *s*, *ss*, *c*, *ç*, que responen a la següent distribució³⁶:

- a) En posició inicial de paraula:
  - i. Davant de *a*, *o*, *u*, escrivim sempre *s*:- *sabata*, *somiar*, *suau*. L'única excepció és l'arcaisme *çò*, sinònim de *açò*.
  - ii. Davant de *e*, *i*, escrivim generalment *s*:- *serp*, *serra*, *silenci*, *sindicat*. No obstant, escrivim *c*, per raons etimològiques, en paraules derivades dels grups llatins CAE-

³⁶ L'orige de la diferenciació entre *s/ss* i *c/ç* està en l'etimologia llatina, com a recialla d'una antiga pronunciació diferenciada. En valencià i castellà arcaics, *c/ç* se pronunciaven en un sò africac alveolar sort [ts]. Posteriorment, en castellà general (no en unes atres varietats, com l'andalús o el castellà de l'interior valencià) este sò evolucionà a interdental fricatiu sort [θ] en paraules com *cien*, *cesta*, mentres que en valencià ho feu a [s] igualant-se en la pronunciació de *s/ss*. Una excepció és el parlar d'Aiguaviva (població aragonesa fronterera en la comarca dels Ports de Morella, a on els parlants afirmen espontàneament parlar valencià) en el que encara hui se manté una distinció entre la *s/ss* de *sol*, *jóvens*, *safa* o *missa*, pronunciada [s] sorda, i la *c/ç* de *cella*, *cent*, *falç* o *cistella*, que es pronuncia [θ] com en castellà.

COE, CE-, CI-, SCE-, SCI-, i en algunes paraules d'orige grec: *ceba, cel, cigró, cinta, ceba, cefalea, ceràmica, cine*.

- iii. El grup arcaic d'orige grec *ps-* se simplifica en *s-* en valencià modern: *sicologia, sicosis, salm, seudònim*.
- iv. En els demés préstams estrangers que no són d'orige grec (singularment, els arabismes), el sò [s] sol grafiar-se també en *s*: *safrà, séquia*³⁷.

b) En posició interior de paraula:

- i. Escrivim *-s-* entre vocal i consonant (*estrela, espai*), o entre consonant i vocal (*pansa, dacsà*).
- ii. Per raons etimològiques, [s] se representa per *c* (davant *e, i*), o per la seua variant *ç* (davant *a, o, u*), principalment en paraules derivades dels grups llatins *-CE-*, *-CI-*, *-TE-*, *-TI-*: *lliçó, concordança, vençut, ciència, València*. En els demés casos de [s] intervocàlica (*missa, vassall, necessari, sessió*) escrivim sempre *-ss-*, incloent els arabismes (*alcàsser, alfarrassar*).
- iii. Quan la posició intervocàlica s'origina perque el sò [s], seguit de vocal, va darrere d'un prefix grec (*a, anti, di/di, foto, hipo, mono, para, penta, tetra...*) o llatí (*ante, bi/bis, contra, sobre, supra, tri, uni...*) acabat en vocal, escriurem una sola *-s-* com si fora posició inicial de paraula, si be la seua pronunciació és de [s] sorda en tots els casos: *asèpsia, antisèptic, disenteria, fotosíntesis, hiposulfat, monosilàbic, parasíntesis, pentasilap; antesala, bisemanal, bisecció, contrasentit, sobresou, suprasensible, trisacàrit*.

Seguirem la mateixa norma en paraules compostes en les que el primer terme acaba en vocal i el segon escomença per [s] sorda: *herbasana, parasol, despusahir, esclatasancs*. S'exceptuen a esta norma, no obstant, els numerals composts: *norantassís, trentasset*, etc. que sempre s'escriuen en *ss*.

- iv. En les paraules formades pels prefixos *des-* o *dis-* i una paraula que tinga per inicial una *s*. Estos prefixos indiquen: oposició-contrarietat, orige-procedència i extensió-separació: *dessalar, dessucar, dessuar, dissecció, dissenyar, dissoldre, dissolució*.

En canvi, mantindrem l'escriptura en una sola *-s-*, d'acort en el punt a, que establix l'escriptura d'una sola *-s-* entre consonant i vocal (*pansa, dacsà*) en el prefix *trans-*, quan va seguit d'una paraula començada per *s-*: *transsubstanciació, transudar, transunt*.

c) En posició final de paraula:

- i. Escrivim *-s*, tant si els derivats i plurals porten *-s-* com *-ss-*: *gos (gossos), mòs (mossos), bes (besos), cas (casos)*...
- ii. Escrivim *-ç* per raons etimològiques en algunes paraules (principalment derivades de vocables llatins acabats en *-CE*), les quals també porten *c/ç* els seus derivats: *audaç-audacitat; comerç-comerçant; feliç-felicitat; falç*. Estes paraules mantenen igualment la *ç* (o la variant *c*) en els seus plurals: *audaços/audaces, comerços, feliços/felices, falços*.

³⁷ S'exceptua alguna forma com *cedi*, l'unitat monetària de Ghana, que porta *c* en la llengua àkan d'a on s'ha amprat.

Les posicions que ocupen estos signes gràfics dins de la paraula se resumixen en el següent quadro:

Sò de [s] sorda	s	ss	c	ç
A principi de paraula	<i>sabata</i>		<i>ciri</i>	*
Interior després de consonant	<i>pansa</i>		<i>incendi</i>	<i>alçar</i>
Interior entre vocals	<i>asimètric</i> <i>parasol</i>	<i>sessió</i>	<i>servici</i>	<i>açò</i>
Interior final de sílaba	<i>pasta</i>			
A final de paraula	<i>mòs</i>			<i>pastiç</i>

* L'única paraula que escomença per ç és l'arcaisme *ço*, sinònim de *açò*

Per a facilitar l'ortografia de *s/ss* i *c/ç*, donem a continuació algunes regles generals:

4.5.2. Escritura de SS

a) En les paraules que escomencen per *a + s + vocal*, sempre que esta *a* no funcione com un prefix negatiu: *assistència, assimilar, associar, assessorar, assemblea, assessí, assassinat*.

b) En el sufix *-íssim* (femení i plurals també): *rectíssim, pleníssima, blanquíssims, rogíssimes*.

c) En paraules com les següents, en els seus derivats o que pertanyuen a la mateixa família (substantius, adjectius o verps):

- *bessó, bessona, bessonada.*
- *cassar, cassació, fracassar, fracassos.*
- *cessió, cessar, accessible, accessos, accessori, inaccessible, antecessor, concessió, concessionari, excessiu, incessable, intercessor, predecessor, processó, processat, recessió, successos, successor.*
- *classe, classificar, clàssic, classificació.*
- *(colós) colossos, colossal, colossalisme.*
- *confessar, confessió, professar, professió, professor.*
- *(cras) crassa, crassitut.*
- *dissertar.*
- *escissió, rescissió, abscissa.*
- *(espés) espessa, espessos, espessar, desespessar.*
- *(ser) essència, interessar, interessos, desinteressar.*
- *fossa, fosser, fossar, fòssil, fossilisar.*
- *(derivats de la raül llatina 'gressu') agressió, agressor, congressiste, digressió, ingressar, ingressos, progressar, regressió, transgressor.*
- *(gros) grossos, grossor, grossària.*
- *interessar, interessos, interessant.*
- *massa, massage, massificar.*
- *messies.*
- *missa, premissa, comissió, dimissió, admissió, transmissió.*
- *necessari, necessitar, innecessari.*
- *(os) ossos, ossificar.*
- *passar, passara, passejar, passiu, impassible.*
- *possible, possibilitar, possessiu, possessionar.*
- *(ros) rossa, rossejar.*

- (tós) *tosseta, tossir*.
- *vassall, vassallage, avassallar*.
- *vicissitud*.

d) En paraules que assimilen el grup llatí *rs* a *ss*:

- (bursa) *bossa*
- (morsu) *mòs, mossegar, mossos*
- (versu) *travessar, travessa, travesser*

e) En paraules d'etimologia no llatina com:

- Alcàsser*
- Almàssera*
- alficòs: alficossos, alficossera*
- arròs: arrossos, arrosser*
- cafís: cafissos*
- tramús: tramussos*
- tros: trossos, trossejar*

4.5.3. Escritura de C

a) En les terminacions *-anci, -ància, -ència, -ència*: *ranci, Constanci, elegància, abundància, residència, excelència, València*.

c) En les terminacions *-ici, -ícia, -ície*: *edifici, servici, avarícia, justícia, calvicie, superfície*.

d) En les terminacions *-aci, -àcia*: *Ignaci, prefaci, Horaci, desgràcia, Alsàcia, democràcia, farmàcia*.

Excepte: *Atanasi, gimnasi, Anastasi, potassi, antonomàsia, Àsia, Atanàsia, Eufràsia, paranomàsia, eutanàsia*.

e) En l'acabament *-ció*; pero cal tindre en conte la possibilitat d'escriure *-sió / -ssió*. Per ad estos casos convé consultar les regles sobre *s* i *ss*: *acceptació, aplicació, condició, votació*.

f) En paraules de la mateixa família podem trobar alternances entre *c/ç*, depenent únicament de la vocal següent. No mai es produirà una alternança entre *c / ç* i *s / ss*:

- forcejar, forçut, força*
- dolcea, endolcir, dolç, dolçor*
- cacera, caça, caçador*
- calcer, calceta, calça, calçar*
- capacitat, capaç, capaços*

g) En interior de paraula, formant part dels grups consonàntics heterosilàbics següents:

- CC, pronunciat [ks]:

<i>abstracció</i>	<i>afecció</i>	<i>ficció</i>	<i>satisfacció</i>
<i>accedir</i>	<i>calefacció</i>	<i>aflició</i>	<i>seducció</i>
<i>accelerar</i>	<i>cocció</i>	<i>inspecció</i>	<i>succés</i>
<i>accent</i>	<i>conducció</i>	<i>predicció</i>	<i>succeir</i>
<i>acceptar</i>	<i>direcció</i>	<i>producció</i>	<i>transacció</i>
<i>accident</i>	<i>diccionari</i>	<i>proyecció</i>	<i>extracció</i>
<i>acció</i>	<i>deducció</i>	<i>refracció</i>	<i>restricció</i>

- PC, pronunciat [ps]: *accepció, concepció, excepció, opció, recepció*
- SC, pronunciat [ss]: *abscissa, ascens, ascensió, asceta, discernir, disciplina, consciència, escena, escenari, escèptic, fasciste, suscitar*
- XC, pronunciat [ks]: *excedència, excedir, excelència, excelent, excels, excèntric, excepció, excepte, excés, excessiu, excitar*

4.5.4. Escritura de Ç

a) En les terminacions *-ança, -ença*: *ensenyança, esperança, lloança, renaixença, coneixença*.

Excepte en unes atres paraules, que s'escriuen en *s*, perque no es tracta d'esta terminació: *ansa, cansa, dansa, descansa, defensa, ofensa, pensa*.

b) En els adjectius de tres terminacions (una per al singular i dos per al plural) acabats en el sò de [s]. El singular i el plural masculí porten *ç*, mentres que el plural femení porta *c*: *atroç, audaç, capaç, contumaç, eficaç, feraç, feliç, feroç, incapaç, ineficaç, infeliç, loquaç, mordaç, perspicaç, rapaç, sagaç, suspicaç, tenaç, veloç*.

atroç: atroços, atroces

audaç: audaços, audaces

feliç: feliços, felices

c) En els derivats en *-uçar* i *-uçó*: *esbатуçar, engатуçar, escabuçó*.

d) En els sufixos *-aç, -iç, -uç*, que indiquen augment, implicació, propietat o que són despectius:

gran: grandaç, grandaça, grandaços (grandaces)

mà: manaça (manaces)

groc: groguiç, groguiça, groguiços (groguiques)

ferro: ferriç, ferriça, ferriços (ferrices)

canya: canyiç, canyiços

pa: paniç, paniços

palla: palluç, palluços, palliça (pallices)

pobre: pobruç, pobruça, pobruços (pobruces)

i aixina una sèrie de paraules que porten estos sufixos en la seua forma masculina o femenina: *fogaça, gentuça, menjuça, pastiç (pasticeria), hortaliça, pelliciça, rabaça*; tenint present que usarem la *ç* quan se tracte d'estos sufixos, pero no quan se tracte de paraules primitives que porten ya estes terminacions com: *tassa, bassa, missa, matís, tramús*.

e) Encara que en general sol haver coincidència en la distribució d'usos d'estes grafies entre el valencià i les llengües pròximes, s'inclou a continuació una relació de paraules que a sovint se presten a confusió:

S'escriuen en *s*: *chimpanzé, dansa, matís, sabata, safrà, sagal, salpar, Saragossa, Sardenya, sarsuela, senefa, sentinela, séquia, sifra, simbomba, Sit* (personage històric, conquistador de València), *soc* (mercat àrap), *sòc* (calçat de fusta), *sòcul, sofre, sossobrar, sucre, tramús*.

S'escriuen en *ss*: *alcàsser, assucac, assussena, bossar* (vomitar), *carrossa, disfrassar, darassana, Eivissa, escaramussa, hissar, massapà, massiç, mosso, mostassa, pissarra, pòlissa, rossí, tassa, tossut*.

S'escriuen en *c/ç*: *balança, bocina, calç, calça, canyiç, carniceria, caçola, Cento* (hipocorístic de *Vicent*), *choriç, ciprés/ciprer, emboç, emboçar, engatuçar, frontiça, Ignaci* (i el seu hipocorístic *Nàcio*), *llonganiça, maça* (arma), *massiç, novença, pastiç, pasticeria, peça, pinça, postiç, puça, raça, reboçar, mostaça, regalícia, roçar, terraça, verniç*.

4.6. US DE LES LLETRES S I Z PER A REPRESENTAR EL SÒ [z]

El sò alveolar fricatiu sonor, fonèticament [z], se representa per mig de les grafies *s* i *z*. Este sò és conegut habitualment com a esse sonora o rasgada, i la seua escritura pot presentar especials problemes per als parlants del valencià central o apichat, en el qual la esse sonora es confon en el sò de la esse sorda [s].

El sò [z], alveolar fricatiu sonor, se representa en valencià per les grafies *s* i *z*, d'acort en les següents normes:

- a) El sò [z] se representa per *-s-* en posició intervocàlica: *casa, guisar, desori, organisió, matisar, conclusió, horisontal*. Com a excepció, encara que ocupe posició intervocàlica, escrivim *z* en alguns cultismes i préstams: *amazona, àzim, bizantí, Llàzer, Nazaret, nazari, nazisme, protozou, rizòfec, topazi, trapezi*, i pocs més.
- b) Se representa per *z* en inicial de paraula: *zero, zènit, zebra, zel* (=interés, atenció), *zinc* (metal), *zirconi, zodíac, zona, zoo*.
- c) També es representa per *z* entre consonant i vocal; fonamentalment, darrere de *l* (*Alzira, colze, falzia, polzada, recolzar, salze, Salzadella*), *n* (*aranzel, benzé, bronze, donzella, frunzir, enzima, Fanzara, onze, pinzell, quinzena, senzill*), *r* (*albarzer, almorzar, catorze*) o *t* (*Atzúvia, Atzeneta, atzavara, batzoles, betzo, dotze, guitza, setze, tretze*).

Per a facilitar l'ortografia en els parlants que no distinguen entre [s] i [z], afegim algunes regles sobre la distribució de [z] en valencià, que apareix en les següents situacions:

- a) La terminació *-èsim*: *centèsim, deumilèsim...*
- b) Les terminacions *-isar* i *-isació*: *organisar, normalisació*.³⁸
- c) La terminació *-sis*: *anàlisis, crisis, dièresis, oasis, paràlisis, tesis...*
- d) En el masculí plural i en el femení, singular i plural dels participis dels verps que no duen *s* en l'infinitiu: *encendre-encesa, enceses, encesos; remetre-remesa, remeses, remesos; estendre-estesa, esteses, estesos*.
- e) En el masculí plural i en el femení, singular i plural dels gentilicis acabats en *-és*: *anglés-anglesa-angleses-anglesos; francés-francesa-franceses-francesos*.
- f) En el femení dels substantius que indiquen ofici, professió, dignitat, càrrec o títol:
  - abat: abadesa, abadeses*
  - príncip: princesa, princeses*
  - marqués: marquesa, marqueses*
  - deu: deesa, deeses*
  - sastre: sastresa, sastreses*
  - comte: comtesa, comteses*

³⁸ El valencià coincidix també en este cas en la majoria de llengües de l'entorn, com l'anglès (*organize/organise*), el francès (*organiser*) o l'alemany (*organisieren*). En uns atres idiomes com l'italià (*organizzare*) o el català (*organitzar*) se produïx una pronunciació [dz] o [ddz], estranya al valencià.

- g) En el masculí plural i en el femení, singular i plural, dels adjectius acabats en *-ós*:
(fil) filós: filosa, filosos, filoses
(glòria) gloriós: gloriosa, gloriosos, glorioses
(honra) honrós: honrosa, honrosos, honroses
(suc) sucós: sucosa, sucosos, sucoses
(verí) verinós: verinosa, verinosos, verinoses
(voluntat) voluntariós: voluntariosa, voluntariosos, voluntarioses.
- h) En general, sol ser en *s* sonora el plural dels substantius masculins acabats en *-ís, -ús: pisos, països, autobusos, usos, abusos...* en l'excepció dels derivats del llatí *MISSU (decomissos, fideicomissos, insumissos, permissos, remissos, sumissos)* i unes atres paraules com *cafissos, granissos, tapissos, suïssos, albornussos, arcabussos, russos, tarussos, tramussos* i derivats.
- i) En general, el plural dels substantius masculins acabats en *-às, -és, -ós* sol ser en *ss: nassos, passos, accessos, gossos, rossos, arrossos*. Però además de les excepcions dels apartats d) i f), s'exceptuen també el plural de paraules com *asos, besos, casos, dosos, envasos, esposos, gasos, masos, mesos, ocosos, pesos, rasos, tresos, vasos*, i el plural dels derivats de *clos: inclosos (inclosa, incloses), exclosos (exclosa, excloses)*.
- j) Una classe de paraules que a sovint provoquen confusió són les que acaben en *-ssió* i o *-sió*. Tinga's en conte que tots els seus derivats conserven l'ortografia de la *ss* o la *s* segons corresponga.

-ssió	-sió	
<i>agressió</i> i demás paraules de la mateixa família: <i>digressió, egressió, progressió, regressió, transgressió</i>	<i>abراسió</i>	<i>evasió, invasió</i>
<i>cessió</i> i derivats: <i>intercessió, precessió, recessió, secessió, successió</i>	<i>adhesió, cohesió</i>	<i>exclusió, inclusió, oclusió, reclusió</i>
<i>confessió, professió</i>	<i>alusió</i>	<i>explosió, implosió</i>
<i>discussió</i>	<i>circumcisió, incisió</i>	<i>extrusió, intrusió</i>
<i>escissió, rescissió</i>	<i>colisió, elisió</i>	<i>fusió</i> i derivats: <i>confusió, difusió, efusió, infusió, profusió, transfusió</i>
<i>missió</i> i derivats: <i>admissió, comissió, dimissió, emissió, inadmissió, insumissió, intromissió, omissió, permissió, sumissió, transmissió.</i>	<i>concessió</i>	<i>ilusió, desilusió</i>
<i>passió, compassió,</i>	<i>conclusió</i>	<i>lesió</i>
<i>percussió, repercussió</i>	<i>contusió</i>	<i>ocasió</i>
<i>possessió</i>	<i>corrosió</i>	<i>persuasió</i>
<i>pressió</i> i derivats: <i>compressió, depressió, expressió, impressió, opressió, repressió, supressió</i>	<i>decisió, indecisió</i>	<i>precisió, imprecisió</i>
<i>sessió, obsessió</i>	<i>dissuasió</i>	<i>visió</i> i derivats: <i>divisió, previsió, imprevisió, provisió, revisió, supervisió, televisió</i>
	<i>erosió</i>	

g) Hi ha casos en els quals una *s* sorda pot pronunciar-se sonora; açò ocorre quan està en contacte en un sò sonor, be siga vocàlic, be siga consonàntic: *els durà*, *desvelar*. També, per fonètica sintàctica, sol pronunciar-se sonora la [s] final de paraules en contacte en una altra paraula que escomença per vocal: *els ous* [elzòus], *dos hòmens* [dozòmens].

Se tracta en tot cas de situacions que no afecten a la grafia.

4.7. US DE LES LLETRES G I J PER A LA REPRESENTACIÓ DEL SÒ [dʒ]

El sò postalveolar africad sonor [dʒ] se representa per mig de les lletres *g* i *j*, d'acort en les següents normes³⁹:

- a) S'escriu *g* davant de *e*, *i*: *gent*, *taronges*, *fege*, *giner*, *regirar*, *miges*, *solage*, *privilegi*.

Per excepció, escrivim *j*- davant dels grups *-ecc-i -ect* (*objecció*, *objecte*, *adjectiu*) i en una sèrie de paraules, principalment d'orige grec o hebreu (*jerarquia*, *jeroglífic*, *Jeroni*, *Jeremies*, *Jesús*, *Jericó*, *jesuïta*, *Jerusalem*, *Jehovà*), pero també en préstams amprats d'atres llengües (*jersei*) i inclús en algun vocable derivat del llatí (*majestat*).

- b) S'escriu *j* davant de *a*, *o*, *u*: *jagant*, *taronja*, *plaja*, *jòneg*, *joguet*, *mijos*, *junc*, *aljup*.

³⁹ En el valencià central o apichat, este sò sonor se veu substituït des de fa sigles pel postalveolar africad sort [tʃ]. Est empobriment fonològic ha provocat històricament, sobretot a partir del sigle XVIII, certs problemes i vacilacions en el correcte us ortogràfic de les consonants *j/g* i *ch*. Ha de dir-se que en molts casos la distribució gràfica de *j/g* i *ch* és similar a la del castellà, pero esta norma no sempre és aplicable: *jaqueta*.

El sò africad del valencià general i estàndart [dʒ] és el mateix de la *j* anglesa en *James* o *joke*, o de *gi* en l'italià *orologio*. Per contra, el sò fricadiu [ʒ], propi del català, és el mateix de la *j* francesa en *Jean* o *Dijon*. Eixe sò penetra en el valencià més septentrional, fent que el sò postalveolar africad sonor del valencià general, representat per *j/g*, se torne fricadiu, en ocasions acompanyat d'una [i] de recolzament que no té reflex en l'escriptura.

En la llengua antiga, además, existien certes paraules que per etimologia llatina s'escrivien a voltes en una *t* davant de la *g* o la *j*: *viatjar*, *metge*, *fetge*, hui *viajar*, *mege*, *fege*. Alguns estudiosos han senyalat que esta pràctica devia d'indicar una molt antiga geminació [dʒdʒ] en la pronunciació de la palatal africada sonora: encara que ya en la llengua clàssica es feen rimar paraules escrites de manera vacilant en *tg/tj* i *j/g*, lo que vindria a indicar una pronunciació ya idèntica a l'actual.

Eixa puntual geminació o pronunciació doble, que en uns casos concrets pogué existir i evolucionà, ya en valencià migeval, a [ndʒ] (com *llojja* > *llonja* o *rellotge* > *rellonge*), en els demés casos fa sigles que desaparegué de la llengua parlada i escrita, per lo que no és correcte l'us d'este arcaisme ortogràfic en l'escriptura actual. Manco encara, en paraules que en el valencià clàssic mai portaren eixa *t*, i en les que tampoc se justifica la seua presència per l'etimologia llatina, com *desijar*, *mija*, *llejos*, *pijor*, *correja*, *plaja*, etc.

4.8. US DE LES GRAFIES CH, IG I G PER A REPRESENTAR EL SÒ [tʃ]

El sò [tʃ], postalveolar africacat sort⁴⁰, està representat en llengua valenciana pels dígrafs *ch* i *-ig*, ademés de la grafia simple *-g*.

4.8.1. Escritura de CH

a) En inicial i interior de paraula: *chufa, chiular, chulla, bachiller, archiu, puncha...*⁴¹

b) En els derivats de certes paraules que acaben en *-ig* o *-g*:

caprig: caprichos, caprichós, caprichosament...

gavaig: gavachos, gavachet...

campeig: campechos...

cartuig: cartuchos, cartuchera...

empaig: empachar, empachat...

despaig: despachos, despachar...

escabeig: escabechina, escabechar...

A excepció de les anteriors, la majoria de les paraules que acaben en *-ig*, *-g* deriven en *g* o *j*, segons els casos, com vorem més avant:

lleig: lleja, llejos, lleges

mig: mija, mijos, miges

4.8.2. Escritura de -G

Solament en final de paraula quan vaja precedida d'una *i*, generalment tònica, encara que no sempre: *mig, desig, llig, rig, frig, trapig, Bonig, Càlig, Tírig*.

Els derivats s'escriuen en *g* i en *j* segons la vocal que vaja darrere, d'acort en la norma general.

mig: miger, mijana

desig: desiget, desijar, desijós

4.8.3. Escritura de -IG

a) En final de paraula, darrere de les vocals *a*, *e*, *o*, *u*: *maig, vaig, lleig, veig, roig, goig, fuig, El Puig*. En estos casos el dígraf *-ig* sona [tʃ], no s'ha de llegir ni pronunciar la *-i-*: [mátʃ, váʃ].

La derivació pot fer-se en *j* o en *g*, segons la vocal següent:

roig: roja, rojor, roges

lleig: lleja, lleges, llegea

⁴⁰ Este sò és el mateix de *ch* en el castellà *chico* o *ci* en l'italià *faccia*.

L'us de *ch*, una grafia d'orige francès, s'adopta en valencià per a la representació gràfica del sò [tʃ] des dels primers testimonis escrits del nostre idioma. Esta grafia anà desplaçant ya en l'època clàssica a unes atres solucions no tan operatives o que podien confondre's en uns atres fonemes, com *tch*, *tx* o *x*.

Posteriorment, l'ensordiment de [dʒ] en el valencià central provocà, sobretot a partir del segle XVIII, una generalisació de l'us de *ch* en lloc de *j/g* (*puchar, feche) que vingué respost, ya en la Renaixença, per una ultracorrecció que substituïa totes les *ch* per *g/j* (*giquet, panja). Foren els filòlegs Josep Nebot i Lluís Fullana els primers que descrigueren adequadament el correcte us i distribució d'estes grafies, d'acort en la tradició llingüística valenciana.

⁴¹ Recordem que apareix també en posició final de paraula representant el sò [k] en llinages i topònims: *Broch, Albuixech*. En este cas no es pronuncia mai com a [tʃ].

estoig: estoget, estojos, estojar
garaig: garaget, garajos

Per als pocs casos en els quals la derivació és en *ch*, vore l'ortografia de la *ch*, apartat *b*.

b) En final de paraula, darrere de consonant, en unes poques paraules, totes elles monosílables i topònims: *Elig*, *Barig*, *Borig* (alqueria del terme de Cullera), *Garig* (castell i vila en Bolulla), *Berig* (coves en Borriol), *Felig* (alqueria entre Vilamarchant i Benaguasil). En tots estos casos el dígraf *-ig* sona també [ʃ], i no s'ha de llegir ni pronunciar la *-i-*: [élʃ, bárʃ]

Recordem que sí que es pronuncia la *i* del dígraf *ig* en els topònims *Càlig* i *Tírig*, que són paraules planes: [káliʃ, tíriʃ].

c) En el present del subjuntiu dels verps purs del tercer grup acabats en *-gir*: *afegir*, *corregir*, *fregir*, *fugir*, *llegir*, i *regir*, que segueixen este model⁴²:

lligga
lliggues
lligga
lliggam
lliggau
lliguen

I també en la primera persona del present d'indicatiu: *afigc*, *frigc*, *fuigc*, *lligc*.

4.9. LA LLETRA X

En general, la grafia *x* representa en valencià el sò postalveolar fricatiu sort –la transcripció fonètica de la qual és [ʃ]–: *peix*, *Xeresa*, *nàixer*, *cuixot*, *oix*, *xaloc*.⁴³

No obstant, en alguns casos, pot representar la combinació [ks] (o el seu alòfon [gz]): *pròxim*, *reflexió*.

4.9.1. Escritura de X en sò de [ʃ]

a) En posició inicial de paraula: *Xeresa*, *Xàbia*, *Xeraco*, *Xaló*, *Xixona*, *Xàtiva*, *Xúquer*, *xàrcia*, *xaloc*, *xabec*, *Xavier*.⁴⁴ S'inclouen els prefixos *xeno-*, *xilo-*, etc.: *xenofòbia*, *xilòfon*, *xenòfil*, *xeroftàlmia*, *xilòfec*, *xilogràfic*.

⁴² En tots estos casos de contacte de [dʒ] en un fonema oclusiu com [g], [k], el fonema [dʒ] tendix a desafricar-se en la pronunciació relaxada, pronunciant-se fricatiu [ʒ] davant de [g] en formes com *frigga*, *lliggau* [fríʒya, líʒyáu] i ensordint-se davant de [k] en formes com *lligc* [líʃk].

Notem que en el cas del verp *fugir*, la *i* és muda: *fuigc* [fúʃk ~ fúʃk], *fuigga* [fúʒya ~ fúʒya].

⁴³ És el mateix sò de *sh* en l'anglès *shadow* o *sherif*. En valencià apareix normalment precedit de la vocal palatal *i*, motiu pel qual s'aprecia certa tendència a realisar un increment [ei] o [ai] davant de la *x*- inicial de paraula: *Xàtiva* [ʃátiva ~ eiʃátiva], *xàrcia* [ʃársia ~ eiʃársia]. Est increment no és acceptable en nivells formals de la llengua. S'exceptua només la paraula *aixarop*, per ser d'us absolutament generalisat des d'antic.

⁴⁴ Encara que tot valencià parlant distingeix perfectament entre la *x* de *Xàtiva* i la *ch* de *chiquet*, l'influència de la normativa catalana fa que en ocasions se senten pronunciacions incorrectes: [ʃátiva] en lloc de [ʃátiva], [ʃaviér] en lloc de [ʃaviér], que s'han d'evitar.

- b) En interior de paraula, darrere dels diftoncs decreixents *ai, ei, oi, ui*: *caixa, deixar, coixí, bruixa, eixamplar, arruixar*.⁴⁵
- c) En interior de paraula, generalment darrere de la vocal *i*: *quixal, pixum*.
- d) En els increments incoatius de verps de la tercera conjugació. Est increment (-*ix*-) apareix en els presents d'indicatiu i subjuntiu, i també en l'imperatiu: *oferixes, patixc, servixques, exigixca, ferixen, substituïx*.⁴⁶
- e) En final de paraula: *calaix, dibuix, fleix, baix, fluix, creix*.⁴⁷

4.9.2. Escritura de X en sò de [ks]

- a) Entre vocals: *proximitat, reflexionar, existir, oxidació, sexual, praxis, fixar*.⁴⁸
- b) Davant de consonant sorda: *text, excelent, exquisit, excavació*.
- c) En posició final absoluta de paraula: *sufix, anex, Fèlix, índex*.
- d) En les paraules escomençades pel prefix *ex-* procedent de la preposició llatina de les mateixes característiques gràfiques (*ex*): *excloure, explorar, extremar, experiència, extraure*.⁴⁹

Notem que hi ha una sèrie de paraules, similars a les anteriors, pero de diferent oríge, que s'escriuen en *-ix-* i en les quals la *x* se pronuncia [j] i no [ks]: *eixemple, eixèrcit, eixecutar, eixercici, relaixar...*

4.10. LA LLETRA Y

La lletra *y* representa el sò palatal fricatiu sonor, transcrit fonèticament en el símbol [j] i que pot presentar en ocasions, en una pronunciació més relaixada, l'alòfon [j̞], palatal aproximant sonor.

Procedix del grec i d'ací que se la conega en el nom de *i* «grega» per a diferenciar-la de l'atra *i*, denominada «llatina». D'acort en els usos ortogràfics valencians de totes les èpoques, s'escriu:

- a) En posició inicial de paraula, sempre davant de vocal: *yo, yuxtapondre, ya, yanqui, yàmbic, yugular, yodo*.

⁴⁵ Localment, alguns parlars elidixen la *i* que precedix a la *x* en paraules com *caixa, deixar*: [káʃa, deʃár], en lloc de [kájʃa, dejʃár]. La pronunciació de la *i* ha de mantindre's en un us estàndart de l'idioma.

⁴⁶ Contemporàneament s'observa en alguns parlars un defecte de pronunciació, consistent en l'articulació de la *x* com si fora una *s* sorda: *caixa* [kájʃa], *mateix* [matéjʃs], *dividixes* [dividjʃes], *construïxc* [konstruújʃk], *vixca* [víjʃka], *patix* [patjʃs]. Ad este fenomen ha contribuït la difusió moderna de grafies estranyes al valencià tradicional, com *partisc, unisca, en lloc de les correctes *partixc, unixca*. Hem d'evitar este defecte i procurar una correcta pronunciació (i escritura) de la *x* valenciana en tots els casos.

⁴⁷ Com també succeïx en uns atres sons, quan la fricativa sorda [ʃ] precedix a un sò sonor tendix a sonoritzar-se ell també (fonèticament [ʒ]), sobretot si va en posició final de paraula i la que li seguix escomença per vocal: *baix ample* [bájʒ ámpʎe], *baix de tot* [bájʒ de tót].

⁴⁸ Notem, no obstant, grafies com *dacsa, sacsar*.

⁴⁹ En el prefix *ex-* (o *inex-*) quan va seguit de vocal, *h* o una consonant sonora, el grup [ks] tendix a sonoritzar-se en [gz]: *exacte, examinar, exhortació, exlibris, inexorable*.

- b) Quan va en posició interior de paraula, entre vocals⁵⁰ i en ocasions darrere de consonant: *epopeya, feya, joyeria, boya, yayo, onomatopèic, peryòdic, projectar, trayectòria, mayúscula*.⁵¹
- c) Servix per a la formació del dígraf *ny* (vore punt 4.14).
- d) La *i* semivocal dels diftoncs decreixents *ai, ei, oi, ui* en posició final de paraula, per tradició, continua representant-se en la lletra *y* en el cas de topònims i llinages: *Llombay, Alcoy, Gay, Verdoy*, etc.

4.11. LA LLETRA L

La lletra *l* representa el sò alveolar lateral sonor [l] en qualsevol posició dins de la paraula: *lux, alt, col, bleada, oliva, unglà, aplegar*. Sobre el seu us, convé realisar les següents precisions:

- a) En valencià no són comunes les paraules que escomencen en *l*, puix una de les característiques pròpies del nostre idioma és la palatalisació generalisada de la *l* inicial llatina en *ll* (*lluna, llana, llop...*)⁵². Esta palatalisació en les formes patrimonials ha afectat també ad aquelles que han entrat per via culta (*lliberal, lliteratura, llingüístic*). Aixina, només mantenen la *l* en posició inicial, además dels pronoms i articles *lo, la, los, les*, aquelles paraules de procedència o caràcter erudit, neològic o cult en les quals la palatalisació sona estranya: *laca, lema, lòbul, lupa...*
- b) Algunes paraules patrimonials presenten en certs parlars una pronunciació geminada de la *l* [ll], la qual s'ha escrit tradicionalment en el grup *tl*. No obstant, en la major part del domini llingüístic esta geminació ha desaparegut, per lo que la pronunciació i escritura general en un us estàndart de l'idioma és en *l*:

<i>guatla</i> [gwálla]	->	<i>guala</i> [gwála]
<i>batle</i> [bálle]	->	<i>bale</i> [bále]
<i>espatla</i> [espálla]	->	<i>espala</i> [espála]
<i>motle</i> [mólle]	->	<i>mòle</i> [móle]
<i>almetla</i> [almélla]	->	<i>almela</i> [alméla]

- c) La ele doble o geminada llatina (escrita en la llengua antiga *ll* i modernament, en algunes propostes ortogràfiques *ll*) fa temps que desaparegué de la fonètica valenciana i, per tant, del sistema ortogràfic, tal com ha ocorregut en atres antigues geminacions llatines, com *pp, ff, cc* o *nn*:

<i>collaborar</i>	->	<i>colaborar</i>
<i>aquarella</i>	->	<i>aquarela</i>
<i>il·lusió</i>	->	<i>ilusió</i>
<i>millímetre</i>	->	<i>milímetre</i>
<i>aparéixer</i>	->	<i>aparéixer</i>
<i>afegir</i>	->	<i>afegir</i>
<i>acostumar</i>	->	<i>acostumar</i>

⁵⁰ En els substantius acabats en *-ent* darrere de vocal, com *afluent, constituent, influent, restituent*, sol caure's en el defecte de pronunciar una *y* entre la *u* i la *e* per influència del castellà. Esta costum ha d'evitar-se.

⁵¹ Per excepció, s'escriu *inyecció* i no *inyecció* (que podria ser llegida incorrectament *[iɲeksió]) per a que quede clara la seua llectura com a [iɲeksió].

⁵² De fet, en la llengua antiga i encara en l'època clàssica, era comú que la palatalisació no tinguera encara reflex ortogràfic: *luna, lana, lop*.

<i>annexar</i>	->	<i>anexar</i>
<i>addició</i>	->	<i>adició</i>

4.12. LA GRAFIA LL

La grafia *ll* representa el sò alveolar lateral sonor [ʎ], en qualsevol posició dins de la paraula: *llògic*, *brullo*, *moll*.

Contemporàneament s'observa un defecte de pronunciació, molt modern i que afecta especialment a les generacions més joves, consistent en la pronunciació de la *ll* intervocàlica (la *ll* final de paraula se conserva millor) com si fora una *y*: *pollastre* [pojástre] en lloc de [polástre], *pallasso* [pajáso] en lloc de [paláso], *callar* [kajár] en lloc de [kalár]. Hem de fugir d'este defecte i procurar una correcta pronunciació de la llengua valenciana.⁵³

Convé recordar també que paraules com *roll*, *billet*, *rallar*, *desenrollar*, *bolletí*, etc., s'escriuen i pronuncien sense la *t* intercalada que alguns utilisen per imitació del català, la qual és estranya al valencià de qualsevol època.

4.13. LES LLETRES M I N

La grafia *m* representa el sò bilabial nassal sonor, [m]: *mare*, *demostrar*, *esmenar*, *colom*. No obstant, en alguns casos, seguit d'un fonema labiodental [f] o [v], com en *triumf*, *tramvia*, el fonema [m] presenta l'alòfon [ɱ], labiodental nassal sonor.

La grafia *n* representa el sò alveolar nassal sonor. [n]: *nou*, *anular*, *depén*. Seguit d'un fonema labiodental, com en *enfit*, *enfadar*, *conversació*, *canvi*, el fonema [n] presenta també l'alòfon [ɱ], labiodental nassal sonor. En alguns casos, seguit d'un fonema velar [k] o [g], com en *fanc*, *conquesta*, *engolir*, presenta l'alòfon [ŋ], velar nassal sonor. Alguns autors descriuen un tercer alòfon [ɲ], dental nassal sonor, davant de les dentals [t] o [d], com en *fonda*, *pont*, *reverent*.

Tenint en conte, puix, que en alguns casos pot existir una neutralisació entre abdós consonants nassals en [ɱ], convé establir algunes regles per a la seua escritura.

4.13.1. Escritura de M

a) S'escriu *m* davant de *b*, *m*, *p*: *gamba*, *embolic*, *combat*, *commoure*, *emmaixquerar*, *immortal*, *sempre*, *amprar*, *temple*, *temps*.

Excepte certes paraules compostes: *granment*, *enmig*, *benparlat*, *benpensant*, *bonpassar*, *entornpeu*.

b) En el prefix *circum-*: *circumflex*, *circumvalació*, *circumferència*, *circumstància*, *circumloqui*, *circumscripció*, *circumcisió*.

c) En el grup *mn*: *mnemotècnia*, *indemnisar*, *mnemònica*, *damnificar*, *nniàcees*, *alumne*.

d) Davant de *f* en algunes paraules (vore 4.13.2), com *alcamfor*, *amfibi*, *amfiteatre*, *àmfora*, *amfitrió*, *émfasis*, *emfisema*, *emfiteusis*, *limfa*, *nimfa*, *pamflet*, *simfònic*, *triumf* i derivats.

⁵³ La correcta pronunciació de la *ll* en paraules com *colla* o *brollar* se conseguix dient 'colia', 'broliar' pero apretant la llengua contra el paladar en pronunciar 'li'.

e) Convé recordar que el grup arcaic *tm*, indicatiu d'una antiga geminació [mm] en la pronunciació, en valencià s'ha resolt en *m*, per assimilació i posterior simplificació: *semana*, *sometre*. La simplificació s'ha produït també en algun cas del grup *mn*, donant els actuals *condenar*, *somi*, *ensomiar* des de formes antigues *condemnar*, *somni*, *somniar*.

4.13.2. Escritura de N

a) En els prefixos *con-*, *en-*, *in-*: *confiar*, *contraure*, *connatural*, *enfrontar*, *enllustrar*, *enfermer*, *ennegrir*, *inflamar*, *insignificant*, *innovar*, *innecessari*.

Excepte quan la consonant que segueix es *b*, *p*, o *m* (vore apartat 4.13.1).

b) En general, davant de *f*, incloent darrere dels prefixos *con-*, *en-*, *in-*: *confiar*, *confabular*, *confeccionar*, *confederal*, *enfrontar*, *enfermer*, *enfilat*, *inflamar*, *influir*, *infectar* i paraules com *chanfaina*, *confit*, *enfit*, *fanfàrria*, *fanfarró*, *unflar*, *Anfós*, *Confrides*.

S'exceptuen algunes paraules d'orige cult, com *alcamfor*, *amfibi*, *amfiteatre*, *àmfora*, *amfitrió*, *émfasis*, *emfisema*, *emfiteusis*, *limfa*, *nimfa*, *pamflet*, *simfònic*, *triumf* i derivats.

c) En general, davant de qualsevol consonant que no siga *b*, *p*, o *m*; i sempre davant de *v*: *gandul*, *tancar*, *rondalla*, *concepte*, *conte*, *engatuçar*, *transició*, *enveja*, *enviar*, *invent*, *convent*.

Excepte: *comte* (distinció nobiliària), *comtat*, *somriure*, *somrient*, *Samsó*, *triumvir*, *tramvia*.

d) En les paraules en les quals el grup arcaic *mp* + consonant ha donat *n* + consonant en valencià: *contar*, *atentar*, *pronte*, *redenció*, *síntoma*, *presunció*, *assunt*, *exent*, *tentar*.⁵⁴

e) Igualment, en les paraules en les quals les antigues geminacions *tn*, *nn* han donat també com a resultat *n*: *cona*, *anexió*, *bienal*, *conectar*, *inocent*, *Ana* (nom de persona). Pero: *Anna* (localitat), *perenne*.

f) El grup grec *pn-* se simplifica també a *n*: *neumàtic*, *neumonia*. Se manté no obstant l'escritura etimològica del grup llatí *gn-* en paraules com *gnom*, *gnòmon*, a pesar de que la *g* és muda.

4.14. LA GRAFIA NY

La grafia *ny* representa el sò palatal nassal sonor, [ɲ], en qualsevol posició dins de la paraula: *nyora*, *nyespla*, *pinya*, *llenya*, *canya*, *monyó*, *menys*, *puny*, *any*, *codonys*.

4.15. US DE R I RR

El sò alveolar vibrant sonor pot ser de dos classes: simple (transcrit fonèticament [r]) i múltiple (transcrit [rr]). La seua correspondència ortogràfica són les grafies *r* i *rr*.

4.15.1. Escritura de R

a) En sò de vibrant simple, [r]:

- i. En posició intervocàlica (interior de paraula): *pera*, *ciri*, *cara*, *paret*, *manera*, *esperant*.

⁵⁴ No obstant, la *p* se manté en els grups triconsonàntics que apareixen en paraules molt cultes o llatinismes, pertanyents, en molts casos, a nivells especialitzats de la llengua o de la ciència: *impromptu*, *metempsícosis*.

- ii. En final de sílaba, davant de qualsevol altra consonant (posició de sílaba travada): *carta, Bèrnia, marge, murta, porta, narcòtic*.
  - iii. En final de paraula: *sur, cuinar, sentir, calor, taronger, pensar*.⁵⁵
  - iv. En els grups consonàntics *br, cr, dr, gr, tr, pr*: *bri, ombra, criminal, sucre, grossa, sogra, drac, padrina, tres, atrevit, prenyada, apretar*.
  - v. Per excepció, s'escriu *r* per motius etimològics, encara que generalment no es pronuncia en tot el domini llingüístic:
    - En les paraules *diners* [dinés] i *socors* [sokós] (el sò de la *r* reapareix en paraules de la mateixa família: *diner, dinerets, socórrer*).
    - En la raïl dels verps *prendre* [péndre], *deprendre* [depéndre] i *perdre* [pédre], que tampoc se pronuncia en el futur i el condicional, encara que sí que es pronuncia en els demés temps verbals: *prenc, prenguera, deprenga, perguí, pergau*.
    - En la paraula *arbre* [áβre].
    - En la paraula *dimarts* [dimáts].
- b) En sò de vibrant múltiple [r]:
- i. En posició inicial de paraula: *roda, redó, Rússia, roig, ratolí, rialla*.
  - ii. En posició interior de paraula, sempre darrere d'una altra consonant pero pertanyent a sílaba distinta; és dir, sense formar grup consonàntic en la consonant que la precedix: *honradea, somriure, enrecordar-se'n, desenrollar, Enric*.

4.15.2. Escritura de RR

- a) Sempre en posició intervocàlica (no mai en posició inicial ni darrere d'una altra consonant): *carrer, serra, alfarrassar, borrar, botifarra*.
- b) En les paraules compostes per un prefix acabat en vocal i una paraula escomençada per *r*, esta grafia es duplica per quedar en eixos casos en posició intervocàlica: *contrarrevolució, suprarrenal, birradial, trirrítmic, antirrobaament, monorraïl, plurirruta, extrarradi*.
- c) En les paraules que tenen el seu oríge en l'aglutinació o unió de dos paraules, la primera de les quals acaba en vocal i la següent escomença per *r* -: *Vilarreal, portarretrat, portarrolls, matarrates, malvarrosa, barbarroig, camarroja...*

4.16. US DE LA LLETRA H

La grafia *h* no representa cap de sò i la seua conservació obediex a criteris purament etimològics o de tradició ortogràfica.

S'escriu *h*:

⁵⁵ En el valencià més septentrional i algunes localitats del valencià meridional, la [r] final de paraula desapareix. També pot ocórrer en els infinitius seguits d'un pronom dèbil: *dir-li-ho, conéixer-la, penjar-ne, fregir-lo*, pronunciats [díliw, conéjela, pendzáne, fredzilo]. Estes pèrdues (especialment, la segona) deuen evitar-se en un us estàndart de la llengua.

Per contra, uns atres parlars afígen una *r* final en els verps que acaben en *-re* i també en algun substantiu: *escriure* [eskriurer], *vore* [vórer], *conte* [kónter]. És un vulgarisme que també deu evitar-se.

a) En prefixos grecs o llatins:

- *hagio*: *hagiografia, hagiogràfic*
- *halo*: *halografia, halotècna*
- *haplo*: *haplogia*
- *hebdo*: *hebdomadari*
- *hect/hecto*: *hectàrea, hectòmetro*
- *helio*: *heliogravat, heliocèntric*
- *helmint*: *helmintiasis, helmintològic*
- *hem*: *hematoma, hemoglobina*
- *hemer/hemero*: *hemeralopia, hemeroteca*
- *hemi*: *hemicicle, hemisferi*
- *hepat*: *hepàtic, hepatitis*
- *hepta*: *heptagonal, heptasilàbic*
- *hexa*: *hexasilàbic, hexagonal*
- *hidr/hidro*: *hídric, hidràulic, hidrotècna, hidrogràfica*
- *hier/hierat/hiero*: *hieràtic, hierocràcia*
- *higro*: *higrometria, higrologia*
- *hip/hipo*: *hipocamp, hipòdrom, hipocresia*
- *hiper*: *hipèrbole, hipertròfia*
- *hipno*: *hipnòtic, hipnofòbia*
- *histo*: *històlisis*
- *holo*: *holocaust, holòmetro*
- *homo*: *homosexual, homònim*
- *horo*: *horòscop, horòpter.*

b) Paraules que ya la tenen en son orige. Donem una llista d'estes paraules, sense ser exhaustius:

<i>adherir</i>	<i>helènic</i>	<i>hissar (elevant)</i>	<i>hoste</i>
<i>ahir</i>	<i>helenisme</i>	<i>hivern</i>	<i>hòstia</i>
<i>cohabitar</i>	<i>herba</i>	<i>home</i>	<i>hostil</i>
<i>deshonestitat</i>	<i>herege</i>	<i>honest</i>	<i>humà</i>
<i>exhalar</i>	<i>herència</i>	<i>honor</i>	<i>humil</i>
<i>hàbit</i>	<i>heresiarca</i>	<i>honrar</i>	<i>humiliar</i>
<i>habitar</i>	<i>heretar</i>	<i>hora</i>	<i>humit</i>
<i>ham (per a peixcar)</i>	<i>hereu</i>	<i>horisó</i>	<i>humor</i>
<i>harmonia</i>	<i>hèrnia</i>	<i>horisontal</i>	<i>inhalar</i>
<i>harmònic</i>	<i>héroe</i>	<i>horrible</i>	<i>inherent</i>
<i>haver</i>	<i>heroisme</i>	<i>hort</i>	<i>prohibir</i>
<i>hebraic</i>	<i>hilaritat</i>	<i>hortència</i>	<i>vehement</i>
<i>hebreu</i>	<i>hispànic</i>	<i>hospital</i>	<i>vehícul</i>
<i>hedra</i>	<i>història</i>	<i>hostaler</i>	<i>vehicular</i>

d) Casos no etimològics. S'escriuen sense *h* una sèrie de paraules i els seus derivats encara que la tinguen en l'etimologia: *espanyol, avorrir, ert, oroneta, ordi, orri*. Per contra, tot els derivats del llatí *octo* s'escriuen tradicionalment en *h*: *huit, huitanta, dihuit, huitava, huitantena*.

- e) Encara que sol haver coincidència en l'ús de les llengües de l'entorn, se recorda que paraules com *orfe*, *orfandat*, *orchata*, *os*, *ou*, *cacau*, *coet...* s'escriuen sense *h*.
- f) El valor originari de la *h* com a fonema aspirat, només se conserva en valencià en certes interjeccions, com *ehem*, *ha*, *he*, *aha*, i alguns estrangerismes, com *hegelià*, *hall*, *harja*, *Helsinki*, *Hong Kong*, etc.

4.17. US DE LA LLETRA F

La grafia *f* representa el sò labiodental fricatiu sort, [f], en qualsevol posició dins de la paraula: *fàbrica*, *alficòs*, *refregar*, *matalafer*, *alcaduf*.

4.18. US DE LA LLETRA W

La grafia *w* és una lletra d'orige estranger que pot representar dos sons en valencià:

- a) Labiodental fricatiu sonor [v]: *wàter*, *wagnerià*, *wolframi*.
- b) Aproximant velar sonor [w]: *whisky*, *western*, *Washington*, *web*.